

Temat rozprawy:
Międzynarodowe role Ukrainy w strefie euroatlantyckiej

Streszczenie

Kwestia ról międzynarodowych, odgrywanych przez Ukrainę, była w centrum zainteresowań badaczy od początku niepodległości tego kraju. Analizy zwykle przybierały na intensywności w wyniku konkretnych wydarzeń, takich jak debata nad rozbrojeniem jądrowym, "Pomarańczowa Rewolucja" lub "wojny gazowe" między Kijowem a Moskwą. Rewolucja 2014 roku, aneksja Krymu, wojna w Donbasie i konflikt na osi Zachód - Rosja sprawiły, że "kwestia ukraińska" znowu zaistniała w badaniach międzynarodowych. Pojawiło się mnóstwo publikacji o kryzysie ukraińskim, które skupiają się na najnowszych wydarzeniach: konsekwencjach aneksji Krymu i wojny z Rosją. Wydaje się to być logiczne ze względu na "temperaturę" tematu i poziom zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego. W niniejszym badaniu cofnięto się o kilka kroków w poszukiwaniu wszechstronnej analizy przyczyn i uwarunkowań ukraińskiej polityki zagranicznej i jej miejsca na arenie międzynarodowej. W retrospektywny sposób dokonano analizy działań władz na Ukrainie, ich aspiracji, intencji i konsekwencji tych posunięć dla tego państwa i środowiska międzynarodowego. Analiza ról międzynarodowych Ukrainy w latach 1991-2017 jest obszernym, panoramicznym spojrzeniem na międzynarodowe zachowanie państwa.

Obecnie jest zbyt mało prac dotyczących wzajemnych powiązań między przyczynami stojącymi za zagraniczną polityką Ukrainy. Dlatego niniejsze badanie jest tak ważne i użyteczne. Naukową wartość pracy można wyrazić trzema głównymi argumentami. Pierwszy to wartość teoretyczna i metodologiczna. Badanie dodaje kilka nowych aspektów do zastosowania teorii ról międzynarodowych. Michael Grossman stwierdził, że zmiany zadeklarowanych ról prowadzą do zmian w rzeczywistych rolach.¹ Udowodnił to dzięki badaniu ról międzynarodowych Rosji. By zweryfikować tę hipotezę, potrzebna była większa ilość studiów przypadku. Niniejsze badanie, pod pewnymi względami, odwołuje się zarówno do użyteczności, jak i do ograniczeń teorii ról międzynarodowych. Co więcej, potwierdza ono hipotezę, że istnieje bezpośredni związek pomiędzy deklarowaną zmianą roli a zachowaniem państwa w rzeczywistości. Druga kwestia dotyczy badań

---

¹ Michael Grossman, Role Theory and Foreign Policy Change: The Transformation of Russian Foreign Policy in the 1990s, *International Politics*, 42, 2005, pp. 334-351.

przestrzeni poradzieckiej, studiów Ukrainy i studiów Europy Środkowej i Wschodniej. Warto dodać, że Ukraina zwykle jest przedmiotem analizy dotyczącej problematyki poradzieckiej lub eurazjatyckiej, a nie osobnym przedmiotem badań.

Powstało zdecydowanie za mało prac, które koncentrują się na badaniu "krajów położonych między", tzw. krajów pogranicza. Tą koncepcją najczęściej posługują się historycy, jednak uważamy, że dla naszego badania ona również jest bardzo użyteczna i pokazuje specyfikę geopolitycznej perspektywy, w której znajduje się Ukraina. Przerwanie badań nad krajami pogranicza, w dziedzinie nauk politycznych, nastąpiło po 1991 roku, w związku z rozpadem świata bipolarnego, ale cała historia Ukrainy to historia o istnieniu "między". W niniejszym badaniu podkreślano, że analiza dynamiki związku pomiędzy Ukrainą a różnymi projektami międzynarodowymi może przyczynić się do rozumienia różnych aspektów geopolitycznej rywalizacji i współpracy między różnymi systemami i regionami. Kolejnym ważnym aspektem naszej pracy jest konkretne badanie kryzysu na Ukrainie oraz analiza tzw. "kolorowych rewolucji".

Zrozumienie motywów i logiki zachowania Ukrainy w polityce zagranicznej można uzyskać dzięki badaniu międzynarodowych ról Ukrainy. Analiza i kategoryzacja ról różnych państw jest wygodnym instrumentem przy opracowaniu typologii modeli zachowania państw w przestrzeni międzynarodowej. Ponadto, niniejsze badanie poszerza pole dla zastosowania danej teorii predykcyjnej. Prowadzi ono do wniosku, że jeśli zrozumie się źródła i przyczyny ról odgrywanych przez państwa, będzie łatwiej konstruować prognozy polityki zagranicznej, która stanie się bardziej przejrzysta i przewidywalna dla badaczy.

Empiryczna wartość badania polega na tym, że międzynarodowi decydenci będą mogli głębiej przyjrzeć się mechanizmom działań władz na Ukrainie. Dzięki temu można byłoby osiągnąć bardziej wszechstronne zrozumienie władz w Kijowie przez międzynarodowych polityków.

Warto ponadto wspomnieć, że wśród ukraińskich publikacji naukowych dotyczących stosunków międzynarodowych nie znajdujemy wzmianek ani odniesień do teorii ról międzynarodowych. Pomimo faktu, że powstały prace w języku angielskim, w których analizowane są międzynarodowe role Ukrainy, w ukraińskojęzycznych (i rosyjskojęzycznych) publikacjach metodologia teorii ról pozostała niezauważona. Pomimo tego, że w Polsce działa nawet grupa naukowców (profesorowie Ziemowit Jacek Pietraś, Ryszard Zięba, Justyna Zając, i in.), którzy pracują i często publikują naukowe prace w ramach tejże teorii.² Żeby uzupełnić tę lukę, na podstawie wyników naszych badań

---

² Ryszard Zięba, Józef Kukułka, „Ewolucja roli międzynarodowej Polski Odrodzonej”, *Studia Nauk Politycznych*, 1981, No. 4, pp. 77-100. See more: Ziemowit Jacek Pietraś, „*Pojęcie i klasyfikacja ról międzynarodowych*”, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych, Lublin 1989; Ryszard Zięba, „*International Roles*

powstanie artykuł w języku ukraińskim. Zaprezentuje on stronie ukraińskiej nowe podejście metodologiczne i przekazuje doświadczenie, które zostało wypracowane przez polską szkołę stosunków międzynarodowych.

Przedmiotem niniejszych badań jest międzynarodowa polityka Ukrainy: jej uwarunkowania, logika, przyczyny, typologie, konsekwencje i role. W pracy zwrócono uwagę na międzynarodowe role Ukrainy głównie na obszarze euroatlantyckim. Obszar geograficzny jest tu rozumiany politycznie, więc pod uwagę brano państwa i organizacje międzynarodowe działające w regionie.

Trzy główne grupy ról zostały wybrane zgodnie z ustaleniami teorii ról międzynarodowych: (1) role oczekiwane od Ukrainy, (2) role zadeklarowane przez Ukrainę i (3) role odgrywane przez Ukrainę. Głównym celem badania jest porównanie trzech wyżej wymienionych grup, oraz analiza ich skuteczności i specyfiki. Praca przewiduje kilka ważnych zadań akademickich.

Pierwszym zagadnieniem jest określenie międzynarodowej pozycji i tożsamości Ukrainy, jako głównych determinant jej polityki zagranicznej. Drugim jest wybór i analiza danych wskazujących na role międzynarodowe. Trzecim - zbadanie ról Ukrainy oczekiwanych przez inne państwa oraz innych aktorów (np. NATO, Unię Europejską) z obszaru euroatlantyckiego. Czwartym zagadnieniem jest analiza zadeklarowanych ról Ukrainy. Piąty to zbadanie rzeczywistych międzynarodowych ról odgrywanych przez Ukrainę. Szóstym zagadnieniem jest ocena tych ról i analiza ich skuteczności.

Hipoteza badawcza brzmi: W latach niepodległości Ukraina zaprezentowała i wykonała szereg międzynarodowych ról różniących się trwałością, spójnością i orientacją geopolityczną. Niemniej jednak prozachodnie role są dominujące i wyrażone silniej niż inne.

Pierwsza pomocnicza hipoteza: głównym kryterium wyboru międzynarodowych ról przez Ukrainę jest geograficzne położenie państwa, czyli jej polityka zagraniczna jest determinowana geograficznie.

Druga pomocnicza hipoteza: skomplikowany proces formowania tożsamości międzynarodowej względem innych państw również jest ważnym wyznacznikiem międzynarodowych zachowań Ukrainy.

Trzecia pomocnicza hipoteza: dotychczasowe międzynarodowe role Ukrainy cechowała

---

of the European Union”, *Rocznik Integracji Europejskiej*, (Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza), No. 6/2012, pp. 63–78. Justyna Zając, „Efektywność ról międzynarodowych Unii Europejskiej”, *Rocznik Integracji Europejskiej*, No. 8/2014, pp. 49-61. Available at: <http://rie.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2015/01/rie-2014-8-049.pdf>; Aleksandra Zięba, *Rola Niemiec w rozszerzaniu Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010.

wewnętrzna niespójność, dlatego były nieskuteczne.

Analiza wykonana w nurcie konstruktywizmu, a w swoim wymiarze teoretycznym i metodologicznym badanie oparte jest głównie na teorii ról międzynarodowych.

By zbadać role międzynarodowe Ukrainy, wykorzystano szereg metod badawczych: analizę treści dokumentów i literatury przedmiotu, analizę danych, analizę porównawczą, niektóre aspekty analizy dyskursu itp.

Główna teoria wykorzystana w badaniu: teoria ról międzynarodowych jest specjalnym interdyscyplinarnym podejściem teoretycznym i metodologicznym, które umożliwia badanie zachowania się państwa, wynikające z jego międzynarodowej pozycji i tożsamości.

Międzynarodowe role *oczekiwane* od państwa to zbiór oczekiwań, przekonań i życzeń, których środowisko oczekuje od wybranego państwa. Role *deklarowane* przez państwo to międzynarodowe koncepcje, funkcje i cele, które państwo sobie przypisuje. Warto zaznaczyć, że role widoczne są przede wszystkim na poziomie teoretycznym, ale można je także prześledzić w codziennych działaniach aktora. Międzynarodowe role *odgrywane* przez państwo to faktyczne działania państwa i ich konsekwencje na arenie międzynarodowej.

Struktura pracy. W I rozdziale przedstawiono teoretyczne i metodologiczne podstawy badania. Opisano ewolucję pojęć: od teorii ról społecznych do teorii ról międzynarodowych. Rozdział zawiera również analizę literatury źródłowej. W niniejszym badaniu i tworzeniu ram teoretycznych wykorzystano różne grupy literatury. Teoria ról międzynarodowych pierwszy raz została opracowana na bazie socjologicznej teorii ról. Pomysł był prosty: osoba w relacjach z innymi zmienia (lub nie) swoje zachowanie zgodnie z ideami, przekonaniami, oczekiwaniami i statusem innych osób itp. Podczas zimnej wojny uczeni poszukiwali instrumentów analizy modeli zachowania państw skupionych wokół różnych bloków, aby na przykład zrozumieć motywy i reakcje państw Układu Warszawskiego. Z biegiem czasu teoria ról jako narzędzie analityczne rozszerzyła się na badania w innych dziedzinach, na przykład analizę głosowań różnych państw na forach międzynarodowych. Popularność teorii wzrosła wraz z popularnością paradygmatu konstruktywizmu i koncepcji tożsamości w stosunkach międzynarodowych. Jedną z najważniejszych prac demonstrujących powyższe trendy w rozwoju teorii ról międzynarodowych, jest praca Lisbeth Aggestam o europejskiej "sile etycznej."³ „Tożsamość” i „status” są jednymi z najważniejszych pojęć teorii,

---

³ Lisbeth Aggestam, "Introduction: Ethical Power Europe?" Royal Institute of *International Affairs*, Vol. 84, No. 1, 2008, pp. 1-11. Available at: http://www.jstor.org/stable/25144711?seq=1&cid=pdf-reference#fndtn-references_tab_contents

dlatego też w celu opracowania zestawu międzynarodowych ról należy najpierw wskazać oraz opisać tożsamość i status obiektu.

W II rozdziale opisano dwie główne determinanty międzynarodowych ról Ukrainy: międzynarodową pozycję państwa i jego międzynarodową tożsamość. Rozdział ma charakter wprowadzający. Jak już wspomniano, tożsamość i status lub pozycja państwa mają kluczowe znaczenie w procesie identyfikacji międzynarodowych ról. W przypadku Ukrainy, aspekty te są jeszcze ważniejsze. Chodzi o to, że skomplikowana tożsamość Ukraina ma bardzo duże znaczenie w wyborze polityki zagranicznej, której postrzeganie przez obywateli różni się od jej rozumienia przez elity polityczne. Ponadto ukraińskie państwo ma bardzo niewygodną pozycję geopolityczną. Wszystko to są główne czynniki, wpływające na międzynarodowe role państwa. Właśnie z tego powodu poddawane są one analizie na początku tej pracy.

W III rozdziale analizowane są główne role oczekiwane od Ukrainy przez aktorów z obszaru euroatlantyckiego. Ten rozdział poświęcony jest oczekiwaniom i intencjom głównych aktorów wobec Ukrainy. Oczekiwania często są bardzo ważnym wyznacznikiem jej zachowania, z uwagi na zależność Kijowa od międzynarodowej pomocy i wsparcia. Dlatego bardzo ważne jest wskazanie, w jaki sposób inne państwa i organizacje postrzegają Ukrainę, jakie byłoby dla nich najkorzystniejsze zachowanie ze strony Ukrainy i jak stymulują tego rodzaju zachowania. Analizowane są źródła, takie jak strategiczne dokumenty polityki zagranicznej, okoliczności przyznania pomocy zagranicznej lub bezpośrednie deklaracje decydentów. Wszystko to razem tworzy ogólny zestaw oczekiwań wobec Ukrainy, które wpływają na politykę zagraniczną Kijowa i jego międzynarodowe role.

W rozdziale IV skoncentrowano się na zadeklarowanych rolach Ukrainy. Aby je zsyntetyzować, wykorzystano analizę treści przemówień prezydentów Ukrainy. Źródła te należą do najbardziej wiarygodnych pod względem deklarowanych ról. W państwach poradzieckich pozycja prezydenta zazwyczaj ma bardzo wysoki autorytet w porównaniu z innymi instytucjami politycznymi. Ukraina nie jest wyjątkiem. Od 1991 roku zmieniały się modele systemów politycznych na Ukrainie, ale prezydent zawsze sterował polityką zagraniczną. Dlatego przemówienia prezydentów, po dekonstrukcji analitycznej, wskazują na deklarowane międzynarodowe role Ukrainy. Pod tym względem role te można potraktować jako pozycjonowanie Ukrainy na arenie międzynarodowej. Udało się uporządkować wyniki badań w chronologicznie i pokazać ewolucję różnych ról w okresie ukraińskiej niepodległości. Pokazuje to, na ile role te różnią się intensywnością i jest punktem wyjścia do interpretacji motywów i uwarunkowań.

W rozdziale V opisano faktyczne role odgrywane przez Ukrainę. Tę najtrudniejszą część analizy podzielono na dwie części. W pierwszej analizowane jest zachowanie Ukrainy na największym

forum międzynarodowym, takim jak ONZ. Metodologia tego badania została opracowana przez Departament Stanu USA, który policzył i ocenił wyniki głosowania państw w Zgromadzeniu Ogólnym Organizacji Narodów Zjednoczonych i Radzie Bezpieczeństwa. Na bazie tych wyników dokonano syntezy ukraińskich ról w kategoriach orientacji geopolitycznych. Druga część rozdziału zwraca uwagę na obecność Ukrainy w szerokich dyskursach politycznych i medialnych. W ostatnich dziesięcioleciach miały miejsce wydarzenia, w związku z którymi Ukraina pojawiała się na łamach światowej prasy: katastrofa w Czarnobylu, broń nuklearna, rewolucje i wojny - wszystko to razem przyczyniło się do wypełnienia szeregu międzynarodowych ról Ukrainy.

W rozdziale VI badana jest skuteczność i specyfika ról. Ogólna zasada mówi, że wewnętrzny konflikt zmniejsza skuteczność ról. Kiedy odgrywane role zawierają w sobie głęboką sprzeczność, to trudno mówić o udanej polityce zagranicznej. Z badania wynika, że międzynarodowe role Ukrainy mają bardzo wysoki poziom wewnętrznych konfliktów. Tożsamość państwa wytwarza różne grupy elit politycznych, zwykle cechujące się wzajemnie sprzecznymi poglądami na temat polityki zagranicznej i preferencjami geopolitycznymi.

Zakres badań obejmuje czas od 1991 do 2017 roku. Jest to okres od uzyskania niepodległości przez Ukrainę do aneksji Krymu i kolejnych lat budowania od nowa polityki zagranicznej. Logika tego ograniczenia czasowego jest bardzo prosta: żeby zrozumieć dynamikę rozwoju polityki zagranicznej Ukrainy, musimy zobaczyć zmianę w czasie, aby móc przeanalizować samą trajektorię procesu.

Jeśli chodzi o teorię ról, niniejsza analiza oparta została na amerykańskich i polskich szkołach reprezentujących to podejście. Jeśli chodzi o analizę i syntezę ukraińskich ról międzynarodowych, wykorzystano kilka źródeł: a) przemówienia prezydentów Ukrainy; b) głosowania Ukrainy w Zgromadzeniu Ogólnym oraz Radzie bezpieczeństwa ONZ; c) analiza doktryn polityki zagranicznej aktorów euroatlantyckich, innych ważnych dokumentów wskazujących priorytety polityki zagranicznej oraz dokumentów dotyczących pomocy międzynarodowej dla Ukrainy. W badaniu przeanalizowano również główne dwustronne i wielostronne międzynarodowe umowy podpisane przez uczestników. Najważniejszą umową jest oczywiście stowarzyszenie między UE a Ukrainą.

Niewielu naukowców bada międzynarodowe role Ukrainy w obszarze euroatlantyckim. Po analizie można podzielić literaturę przedmiotu na trzy główne grupy.

1) Badania, które bezpośrednio związane są z niniejszym tematem. Na przykład w 1996 roku grupa naukowców (Chafetz Glenn, Abramson Hillel, Grillot Suzette) przygotowała analizę pod tytułem "Role Theory and Foreign Policy: Belarusian and Ukrainian Compliance with the Nuclear

Non-Proliferation Regime.”⁴ Autorzy przeanalizowali spektrum ról międzynarodowych wykorzystanych przez Ukrainę i Białoruś w ramach negocjacji dotyczących nieprolifracji (nierozprzestrzeniania broni jądrowej) i opisali ponad dziesięć takich ról (lidera regionalnego, siły antyimperialistycznej, mostu między kulturami, siły niezależnej, mediator-integrator itp.). Powinno się również wspomnieć o pracy Jurija Szczerbaka, byłego ambasadora Ukrainy w Izraelu i Stanach Zjednoczonych, w której połączył on doświadczenia naukowe i dyplomatyczne. Zawarł je w tekście pod tytułem "The Strategic Role of Ukraine".⁵ W tej książce opisał ukraińskie mocne i słabe strony w zakresie geopolityki. Ukazał się także artykuł Michaela Grossmana: "Ethnicity and National Identity Externalized: The Impact of Identity on Foreign Policy in Post-Soviet Ukraine"⁶. Prace te można uważać za główne publikacje w temacie międzynarodowych ról Ukrainy.

2) O wiele liczniejsza grupa naukowców bada ogólną politykę zagraniczną Ukrainy lub koncentruje się na jej poszczególnych aspektach. W większości to badacze z Ukrainy, Polski, Kanady i Rosji. "Ukraina, UE i Rosja" to praca pod kierunkiem Stephena Velychenko, napisana przez zespół profesjonalistów w zakresie stosunków międzynarodowych. Autorzy opisują międzynarodowe problemy i potencjał Ukrainy w zakresie stosunków z Unią Europejską i ich geopolitycznej koordynacji.⁷

Książkę "Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie" napisał Tomasz Kapuśniak z Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej (Lublin).⁸ Przeprowadził w niej szczegółową analizę ukraińskiej polityki zagranicznej. Kolejna praca "Ukraina w stosunkach międzynarodowych", pod redakcją Marka Pietrasia i Tomasza Kapuśniaka, również powstała w Lublinie.⁹ Autorzy próbowali badać bilateralne i wielostronne międzynarodowe relacje Ukrainy. Kolejne prace dotyczące Ukrainy powstały w wyniku szeregu badań nad bezpieczeństwem regionalnym i europejskim. W szczególności są to książki: Łukasza Donaja *Polityka bezpieczeństwa niepodległej Ukrainy*,¹⁰ Jaropolka Tymkiva *Ukraina wobec problemów i instytucjonalizacji bezpieczeństwa*

---

⁴ Chafetz Glenn, Abramson Hillel and Grillot Suzette, "Role Theory and Foreign Policy: Belarussian and Ukrainian Compliance with the Nuclear Nonproliferation Regime", *Political Psychology*, Vol. 17, No. 4, 1996, pp. 727-757.

⁵ Yuriy Shcherbak, *The strategic role of Ukraine : diplomatic addresses and lectures (1994-1997)*, Ukrainian Research Institute, Harvard University, Cambridge 1998.

⁶ Michael Grossman, "Ethnicity and National Identity Externalized: The impact of identity on foreign policy in post-Soviet Ukraine", in Santosh Saha (ed.), *The Politics of Ethnicity and National Identity*, Peter Lang, 2007, pp.29-51.

⁷ Stephen Velychenko, *Ukraine, the EU and Russia. History, Culture and International Relations*. (Studies in Central and Eastern Europe. Edited by Roger E. Kanet.), Palgrave Macmillan, Basingstoke 2007.

⁸ Tomasz Kapuśniak, *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2008.

⁹ Marek Pietraś, Tomasz Kapuśniak (red.), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007.

¹⁰ Łukasz Donaj, *Polityka bezpieczeństwa niepodległej Ukrainy 1991-2004*, Łódź: Wyższa Szkoła Studiów Międzynarodowych, Łódź 2005.

europejskiego¹¹ czy Tora Bukkvolla *Ukraine and European Security*¹². Warto zauważyć, że po kryzysie ukraińskim pojawiła się nowa fala publikacji wysokiej jakości, na przykład monografia Justyny Zając pt. *Poland's Security Policy. The West, Russia and the Changing International Order*.¹³

Trzecia grupa badaczy skupia się nad ukraińską polityką zagraniczną w kontekście dwustronnych stosunków Ukrainy z krajem, który jest głównym przedmiotem ich badań. Ryszard Zięba w książce *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej* badał stosunki polsko-ukraińskie.¹⁴ Kwestia Ukrainy jest też wszechstronnie analizowana w innej pracy tego autora pt. *The Euro-Atlantic Security System in 21st Century: From Cooperation to Crisis*¹⁵ a także w kilku artykułach naukowych. Andrzej Szeptycki napisał książkę pt. *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*.¹⁶ Natomiast autorzy z Uniwersytetu Śląskiego zredagowali solidną pracę zbiorową pt. *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*.¹⁷ Istnieją również w których uczeni, badają stosunki niemiecko-ukraińskie, amerykańsko-ukraińskie itd.

Wśród ukraińskich obserwatorów politycznych za czasów prezydentury Leonida Kuczmy popularny był żart, który pokazuje stopień zależności Ukrainy od rosyjskich dostaw energii oraz niestabilność jej polityki zagranicznej. Ukraińska polityka zagraniczna zależy jakoby od pór roku: latem Kijów wybiera proamerykańską orientację, jesienią polityka kieruje się w stronę UE, a z nadejściem zimy Ukraina zbliża się do Rosji. Dokładniejsze badanie ukraińskiej polityki zagranicznej pokazuje szerszą perspektywę tego żartu. Niestabilność i brak zrozumiałych kierunków ruchu polityki zagranicznej to nie krótkotrwałe zamieszanie w krótkiej historii młodego państwa. Zjawisko można obserwować w ciągu całego okresu niepodległości. Nawet teraz, gdy wyraźnie dominuje prozachodni kierunek polityki zagranicznej, nie wiadomo, jak będzie on wyglądać po następnych wyborach.

Wojna między Rosją a Ukrainą rozpoczęta wiosną 2014 roku unaoczniała problem braku analizy tego konfliktu z jego skomplikowanymi i wielostronnymi uczestnikami. Rewolucja, aneksja i wojna wywołały szereg badań nad tymi zjawiskami. Niemniej jednak część tych analiz ma ściśle

---

¹¹ Yaropolk Tymkiv, *Ukraina wobec problemów i instytucjonalizacji bezpieczeństwa europejskiego*, Adam Marszałek, Toruń, 2009.

¹² Tor Bukkvoll, *Ukraine and European Security*, Chatham House Papers, the royal institute of international affairs, Pinter Pub Ltd, London 1997.

¹³ Justyna Zając, *Poland's Security Policy: The West, Russia and the Changing International Order*, Palgrave Macmillan, London 2016.

¹⁴ Ryszard Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.

¹⁵ Ryszard Zięba, *The Euro-Atlantic Security the 21st Century: From Cooperation to Crisis*, Springer International Publishing, Cham (Switzerland) 2018;

¹⁶ Andrzej Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji: studium zależności*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.

¹⁷ Katarzyna Czornik, Miron Lakomy, Mieczysław Stolarczyk (red.), *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej, Katowice 2015.

ograniczenia metodologiczne, które nie pozwalają rozpatrywać zachowania uczestników konfliktu z różnych perspektyw.

Liczne badania powstają w międzynarodowym paradygmacie neoliberalizmu, który daje możliwość zrozumienia motywacji lub zachowania jednego aktora, na przykład zaangażowanie UE w kryzys na Ukrainie. Pozostając tylko przy tym paradygmacie prawdopodobnie nie można wyjaśnić najważniejszych działań Rosji. Nasuwa się wniosek, że najlepiej analizować rosyjską politykę zagraniczną z pomocą narzędzi pojęciowych teorii realizmu politycznego.

Ukraińska polityka zagraniczna jest jeszcze bardziej złożona. Kijów kształtuje swoją międzynarodową działalność sytuacyjnie, kierując się różnymi uwarunkowaniami i trudno jest umiejscowić tę działalność w jednym paradygmacie. Zwłaszcza, kiedy polityka zagraniczna Kijowa cechuje się tak wysokim poziomem rozbieżności. Jak już wcześniej wspomniano, do konceptualizacji tak złożonego tematu, jak zachowania Ukrainy na arenie międzynarodowej wykorzystano teorię ról międzynarodowych. Ten paradygmat pozwala badać międzynarodową aktywność państwa z różnych perspektyw, na przykład z perspektywy międzynarodowych oczekiwań innych aktorów, lub z punktu widzenia samoprezentacji państwa. Perspektywy te należałoby rozumieć jako różnego typu międzynarodowe role Ukrainy: przewidywane, deklarowane i odgrywane. Na przykład trzeci rozdział poświęcony został rolom, których główni aktorzy euroatlantyccy oczekują od Kijowa. Zidentyfikowano cztery główne spodziewane role międzynarodowe: demokratyczne i stabilne państwo (*The Role of a Democratic and Stable State*), prozachodnie (*The Role of a Pro-Western State*), neutralne (*The Role of a Neutral State*) i prorosyjskie (*The Role of a Russian Sphere of Influence*). W czwartym rozdziale badane są główne role zadeklarowane przez Ukrainę. Jest ich osiem: uczestnika WNP (*The Role of a Participant of the CIS*); członka Zachodu (*The Role of a Member of the West*); aktywnego gracza regionalnego (*The Role of an Active Regional Player*); niezależnego państwa (*The Role of an Independent State*); wiarygodnego partnera (*The Role of a Reliable Partner*); elementu architektury bezpieczeństwa (*The Role of an Element of the European Security Architecture*); specjalnego sąsiada Rosji (*The Role of a Special Neighbor of Russia*); rola aktywisty antyimperialistycznego (*The Role of an Anti-Imperialist Agent*).

Duża liczba ról Ukrainy wynika ze skomplikowanych uwarunkowań, w szczególności z jej niejednorodnej tożsamości wobec innych państw, skomplikowanego środowiska międzynarodowego i słabej kondycji ukraińskiego państwa. W rozdziale piątym opracowano role odgrywane przez Ukrainę. Kijów odgrywa role w zakresie orientacji geopolitycznej: np. prozachodnie (*Pro-Western Actor*), prorosyjskie (*Pro-Russian Actor*) i niezależne (*Independnet Actor*). Przykłady ról wzoru nierozprzestrzeniania broni jądrowej (*Role of a Non-Proliferation Example*) i

regionalnego burzyciela spokoju (*Role of a Regional "Troublemaker"*) zostały również rozwinięte w tym rozdziale. Następny, szósty – skupia się na procesie oceny skuteczności ról, stanu wzajemnych powiązań między nimi i pewnych charakterystycznych ich cech.

Międzynarodowe role Ukrainy, które są najczęściej używane, zostały opisane i pogrupowane zgodnie z tematem. W ten sposób otrzymano zestaw różnych ról, które w różnych kombinacjach i zgodnie z trendami polityki wewnętrznej i zewnętrznej, można traktować jako szczególny rodzaj polityki zagranicznej, jej taktykę i determinanty jednocześnie.

Zestaw międzynarodowych ról Ukrainy i intensywność ich wykorzystania nie są stałe. Opracowano kilka hipotez. Pierwsza dotyczyła ról, które można wyodrębnić w zależności od stopnia sprzeczności, trwałości i orientacji politycznych. Takich ról jest dużo, dominuje między nimi ta prozachodnia. Druga hipoteza głosi, że geopolityczna lokalizacja Ukrainy jest najważniejszym determinantem jej międzynarodowych ról, dlatego polityka zagraniczna podlega ogromnemu wpływowi determinizmu geopolitycznego. Trzecia hipoteza traktuje tożsamość Ukrainy wobec innych państw jako kolejny filar polityki zagranicznej i międzynarodowych ról. Ostatnie, czwarte przypuszczenie dotyczy wewnętrznych sprzeczności ról, jako przyczyny ich nieskuteczności. Stwierdzono, że wszystkie hipotezy zostały zweryfikowane.

Międzynarodowe role Ukrainy cechują duże wewnętrzne (wewnątrz zadeklarowanych ról) i zewnętrzne (wśród spodziewanych, zadeklarowanych i odgrywanych ról) sprzeczności. Zwykle wywołują one konflikt i obniżają skuteczność tychże ról. Krótko mówiąc: wiele ukraińskich ról jest nieskutecznych ze względu na wysoki poziom sprzeczności.

Analiza ról wskazuje, że istnieje grupa dominująca. Można ją zdefiniować jako prozachodnie role. To ważna konkluzja. Istnieje wiele tekstów na temat polityki zagranicznej Ukrainy, który badają ten temat za pomocą interpretacji najważniejszych wydarzeń polityki zagranicznej związanych z Ukrainą. Teoria ról międzynarodowych pozwala zobaczyć temat w tzw. perspektywie trójwymiarowej. Na skutek połączenia w retrospektywnej analizie ról oczekiwanych od Ukrainy, zadeklarowanymi przez Ukrainę i ról odgrywanych przez nią, dostrzec można wyraźny trend prozachodniego ruchu Ukrainy. Pomimo różnych prezydentur lub koniunktury międzynarodowej, Ukraina realizuje ruch na Zachód. Ruch ten miewał różną prędkość i intensywność, ale ogólny trend był stabilny.

Jest wiele przyczyn tego zjawiska: miękka siła Zachodu, promocja demokracji, strach przed Rosją, siła przyciągania kapitalizmu i wolny rynek, wpływ zachodniego systemu finansowego i korporacji. itd. Pomimo różnorodności przyczyn obrania przez Ukrainę prozachodniego kierunku, ważne jest,

aby dla kompleksowego rozwiązania obecnego kryzysu i zażegnania niebezpieczeństwa dla Europy, wynikającego z konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, wziąć pod uwagę ten trend. Każdy radykalny ruch może tylko spotęgować chaos w regionie.

Jedną z głównych zalet teorii ról międzynarodowych jest jej zdolność do konstruowania hipotez opartych na wcześniejszych wzorcach zachowań. Jacek Ziemowit Pietraś określa ją jako teorię z wysoką wartością predykacyjną. Ewolucja międzynarodowych ról Ukrainy pokazuje, że od ponad 15 lat Kijów porusza się na prozachodniej trajektorii. Dwie ostatnie rewolucje były spowodowane próbami zepchnięcia Ukrainy z tej drogi. Tak przynajmniej sądzili uczestnicy prodemokratycznych protestów. Rewolucja 2013-2014 miała wyraźny geopolityczny charakter. Pragnienie pozostania na prozachodniej trajektorii zmobilizowało ludzi z proeuropejskimi poglądami, a także ludzi, którzy mieli zapatrywania antyrosyjskie. W 2004 roku sytuacja była podobna. Te rewolucje można potraktować jako przykład wzorców, które mogą się powtarzać. Ogromny zakres działań krajów Zachodu w celu promowania demokracji i ich wartości liberalnych, inwestycji w społeczeństwo obywatelskie, a także bliskość i atrakcyjność UE wpłynęły na ukraińskie postrzeganie Zachodu i skłoniły Ukrainę do tego, aby stać się jego częścią.

Dodajmy do tego kwestię bezpieczeństwa, która ze względu na rosyjską asertywność oraz agresję wobec sąsiadów tłumaczy przyczyny dominacji prozachodnich ról Ukrainy. Dominacja tych ról w ukraińskiej polityce zagranicznej jest tylko oddźwiękiem powszechnych przekonań wielu Ukraińców. Istnieje, rzecz jasna, inna część narodu ukraińskiego, która ma przeciwne poglądy i inne priorytety polityki zagranicznej. Niemniej jednak ludzie z prozachodnimi poglądami zgromadzili wystarczające zasoby polityczne i społeczne, aby utrwalić stabilne prozachodnie role państwa i wspierać jego integrację ze strukturami zachodnimi.

Musimy zdawać sobie sprawę, że nie każdy element prozachodniej roli ma jednogłośnie poparcie wśród Ukraińców. Na przykład idea integracji z NATO jest daleka od akceptacji przez bezwzględną większość społeczeństwa, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę podziały regionalne. Członkostwo Ukrainy w NATO budzi spory między państwami Zachodu, na czym Rosja zdecydowanie skorzysta. Moskwa bardzo wyraźnie pokazuje, że nie będzie tolerować ekspansji NATO w kierunku swoich granic, niezależnie od ceny, którą za to płacą Rosjanie.

Tak skomplikowana sytuacja musi prowadzić do potencjalnego kompromisu w trójkącie "Zachód-Ukraina-Rosja." Jednakże jakakolwiek zmiana ukraińskiego ruchu na Zachód, wywołana przez polityków lub czynniki zewnętrzne, spowoduje protesty ogólnokrajowe. Dziś politycy, którzy są traktowani jako antyeuropejscy, nie mają szans na wygraną w wyborach. Ponadto, gdyby jakkolwiek polityk próbował zmienić lub zatrzymać proces integracji europejskiej po wyborach, mogłoby się to

przyczynić do jego obalenia .

Model dzisiejszej Ukrainy został w dużym stopniu zaakceptowany przez zachodnie państwa i organizacje, które aktywnie pracują na rzecz promocji demokracji i liberalnych wartości wśród Ukraińców. Jednocześnie duża liczba państw zachodnich nie popiera członkostwa Ukrainy w UE, nie wspominając o NATO. W tym samym czasie Rosja demonstruje gotowość do rozpoczęcia wojny i tworzy strefy zamrożonych konfliktów tylko po to, by powstrzymać zachodnią ekspansję w kierunku swoich granic.

Determinacja i groźby Moskwy są przekonująco silnym argumentem dla dużej grupy państw UE przeciwko rozszerzeniu Wspólnoty o Ukrainę. W tym miejscu doszło do swego rodzaju impasu: Ukraina nie może zatrzymać ruchu na Zachód, ponieważ jej struktura społeczno-polityczna po 27 latach propagowania demokracji wytworzyła proeuropejskich przywódców politycznych i każda zmiana z tego kursu mogłaby sprowokować nową rewolucję. Z drugiej strony Rosja udowodniła, że jest w stanie rozpocząć wojnę, aby temu procesowi zapobiec. Większość państw europejskich i Stany Zjednoczone straciły motywację w kwestii członkostwa Ukrainy w euroatlantyckich strukturach politycznych i wojskowych.

Analiza skuteczności międzynarodowych ról prowadzi nas do praktycznych zastosowań zbadanych wzorców polityki zagranicznej Ukrainy. Najważniejsze i najbardziej kontrowersyjne pytanie wiąże się z naturą i sposobami potencjalnego rozwiązania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Teoria ról międzynarodowych nadaje się do zmiany perspektyw analitycznych i spojrzenia na przedmiot z różnych punktów widzenia.

Takie wieloperspektywiczne podejście pozwala połączyć postrzeganie i pozycjonowanie zaangażowanych podmiotów. Jest to interesujące, ponieważ w wielopoziomym konflikcie pomiędzy grupami aktorów nie ma wspólnego odbioru sytuacji, różne spostrzeżenia są często źródłem nowego konfliktu. Zatem próby umieszczenia konfliktu w skomplikowanej sieci interakcji między aktorami międzynarodowymi są użyteczne i teoretycznie owocne. Istnieją badania, które próbują analizować temat z różnych perspektyw. Niektóre z nich wykorzystują dwubiegunowe ramy teoretyczne, inne - wielobiegunowe.

Jak wspomniano powyżej, międzynarodowe role Ukrainy są w dużej mierze nieskuteczne z powodu sprzeczności wewnętrznych i wysokiej zdolności do prowokowania międzynarodowych konfliktów. Nieskuteczne w tym sensie, że deklarowane cele i zamiary, ujawnione podczas analizy roli, nie mogą zostać osiągnięte – a przynajmniej nie może się to dokonać we współczesnej sytuacji międzynarodowej. Innymi słowy nie można osiągnąć statusu pełnoprawnego członka świata

zachodniego w tradycyjnym tego terminu znaczeniu (członkostwo w UE i NATO). Na dziś ruch Ukrainy w kierunku NATO wygląda jak element krajowych gier politycznych. Członkostwo w Sojuszu jest oczywiście strategicznym celem Kijowa, ale trudno to sobie wyobrazić w przypadku państwa w stanie wojny, które ma armię rosyjską u swoich wschodnich granic.

Ten węzeł gordyjski mógłby być rozwiązany przez określenie wszystkich celów poszczególnych aktorów i ich "czerwonych linii", tzn. najniższego możliwego poziomu potencjalnych kompromisów. Dla Ukrainy taką czerwoną linią jest integracja europejska. Forma lub czas integracji nie mają znaczenia. Najważniejszy jest stały ruch na Zachód.

Wybitny myśliciel demokracji społecznej Eduard Bernstein powiedział kiedyś o tej politycznej doktrynie: "Ruch jest wszystkim, ostateczny cel jest niczym." Ukraińcy postrzegają integrację europejską jako plan uporządkowania i zabezpieczenia ich państwa. W przeciwnym razie istnieje duże ryzyko utraty państwowości. Czerwoną linią dla Rosji jest prawdopodobne członkostwo jakiejś republiki poradzieckiej w NATO. Właśnie ta czerwona linia wyraźnie rysuje się w działaniach, dokumentach i dziejach Federacji Rosyjskiej. Dla Zachodu czerwona linia to wojna w Europie na wielką skalę. Jak się okazało, nawet wymuszenie przemocą zmiany granic nie jest tak nieakceptowalne, jak potencjalna wojna.

Płyną stąd wnioski, że w trójkącie "Zachód-Ukraina-Rosja" może istnieć wspólna płaszczyzna. Umowy mogą zawierać plan, według którego Ukraina może stać członkiem UE, ale nie powinna dążyć do członkostwa w NATO. Dziś wygląda to iluzorycznie, zwłaszcza gdy toczy się wojna. Niemniej jednak obowiązkiem społeczności akademickiej jest badanie przeszłości, ocena teraźniejszości i myślenie o przyszłości.